

İnce Minareli Medrese, Konya (663 H./1264 M.)

Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Medreselerinde Geleneksel Yapı ve Islah Çalışmaları: Konya Örneği

Ali YILMAZ*

Atıf/©: Yılmaz, Ali, (2008). Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Medreselerinde Geleneksel Yapı ve Islah Çalışmaları: Konya Örneği, *Milel ve Nihal*, 5 (2), 161-173.

Özet: Bu çalışma Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde medrese sisteminin toplumsal yapıdaki rolünü ve medrese sistemindeki değişim çabalarını, özellikle Konya örneğinde incelemektedir. Ayrıca Cumhuriyet öncesi Konya’da eğitimin İslâmî karakterine dikkat çekilerek, çeşitli dinsel ve düşünsel geleneklerin Konya eğitimindeki yeri üzerinde durulmaktadır. Osmanlı dönemi medreselerinin ıslah çalışmalarına Konya’nın katkılarıyla ıslah çalışmalarının sonuçları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Medrese, Konya, eğitimde reform, eğitimin İslâmî karakteri.

İslâm tarihinde sosyo-kültürel hayatta yaşanan değişimde ve yenilenmeye dayalı dinsel ve düşünsel akımların ortaya çıkmasında kuşkusuz eğitim sisteminde yaşanan gelişmelerin önemli bir yeri vardır. İslâm toplumlarında eğitimin ilk örnekleri temel İslâmî bilgilerin yeni kuşaklara kazandırılması biçiminde ortaya çıkmış ve ilk uygulaması bizzat Hz. Muhammed tarafından Erkam bin Ebi'l-Erkam b. Esed’in evinde Müslümanlara Kur’an öğretilmesi biçiminde olmuştur¹. Yani, Müslümanlar eğitim kurumu konusunda sıkıntı çekmemişler, daha başlangıçtan itibaren İslâm’ın

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

¹ Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul 1983, s.15.

eğitim kurumlarını oluşturmayı öncelikli işleri içerisinde görmüşlerdir. Kur'an'ın ilk inen ayetinin "oku" olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu önceliğin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti ile birlikte eğitim faaliyetleri açısından önemli bir takım yenilikler yaptığı dikkati çekmektedir. Hicret öncesi dönemde Medine'de eğitim faaliyetlerinin önemli ölçüde Yahudi cemaatin kontrolünde olduğu ve sahip oldukları Beytü'l-Midras Kurumu aracılığıyla Arap çocuklarına eğitim verdikleri bilinmektedir. Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti sonrası yaptığı ilk icraatlardan birisi orada bir mescit inşa etmek olmuş ve mescidi (Mescidi Nebevi) yalnızca namaz kılınan bir mekan olarak değil, eğitim-öğretim faaliyetlerinin bir merkezi haline de getirmiştir. Bununla Peygamber, sağlıklı bir toplumsal yapılanmada oldukça önemli bir işlev taşıyan eğitim-öğretimi Müslümanların kontrolünde olarak bir düzene sokmuştur.

İslâm tarihinin ilerleyen dönemlerinde Müslümanlar sayıca arttıkça eğitim kurumlarının çoğaldığını, cami ve mescitlerin her birisinin birer okul işlevi üstlendiğini görüyoruz. Her yaş ve seviyeden insanların yetiştirildiği yerler olan bu eğitim kurumlarından İmam-ı Azam Ebu Hanife ve İmam-ı Malik gibi büyük âlimler yetişmiş, kendileri de derslerini cami ve mescitlerde vermişlerdir². Daha sonra Emeviler döneminde (661-750) çocuklar için isimleri "küttap" veya "mektep" olan, öğretmenlerin ise "muallim" olarak adlandırıldıkları ilk müstakil okullar açılmış, camiler ise ibadetin yanında yüksek öğrenimin yapıldığı yerler olarak işlevlerine devam etmişlerdir.

İslâm'a girişleri sonrası Türk boylarının İslâm'ın yukarıda sözü edilen eğitim kurumlarını benimsedikleri ve bunları kendi yaşam alanlarına transfer ettikleri görülür. İslâm'ın eğitim kurumları ve bu kurumlarda verilen eğitim, toplumun İslâmî bir yapılanma çerçevesinde dönüşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Anadolu Selçukluları zamanında, daha önce Büyük Selçuklu Devleti'nde de görüldüğü gibi, eğitim ve öğretim çok önemli yere sahip olmuştur.

² Muammer Gül, Atilla Bayram, Oğuzhan Hakyemez, *Selçukludan Günümüze Konya'nın Sosyo-politik Yapısı*, Konya 2003, s.322.

Konya başta olmak üzere yaşanan coğrafyada, camiler dışında sayısız mektepler, dar-ul huffazlar (hafız yetiştiren eğitim kurumları) ve medreseler kurulmuştur. Toplumun eğitime ne denli önem verdiğinin bir göstergesi olarak bu kurumlardan hiç birisinin devlet bütçesinden verilen ödeneklerle değil tamamen toplum dayanışması, vakıf veya kişisel desteklerle yürütülmüş olması örnek verilebilir.

Birçok İslâm şehri gibi Konya'nın da İslâm geleneği bağlamında dönüşümünde şehrin sahip olduğu eğitim kurumları önemli bir işleve sahiptir. Anadolu Selçukluları döneminde Konya'da temel İslâmî bilgilerin verildiği mekteplere hemen her mahallede rastlanırdı. Karamanoğulları ve Osmanlılar döneminde de yenileri eklenen bu eğitim kurumlarında Müslüman ailelerin çocukları temel İslâmî bilimleri öğrenirlerdi.

Mekteplerden sonra, en önemli eğitim birimi, hafız yetiştiren ve "Dar-ül Huffaz" adı verilen öğretim kurumları³ olup, çoğunluğu mektepler veya medreselerle aynı binaları paylaşırlar, diğer bir kısmı ise müstakil binalarda hizmet verirlerdi. Osmanlı'nın son dönemlerinde zayıflayan ve Cumhuriyetle birlikte kapatılan bu kurumların hizmet verdiği binalardan bazıları günümüzde de hâlâ ayaktaadır.

Temel İslâmî bilgilerin kazandırıldığı mekteplerin (Osmanlı döneminde 'Sibyan Mektepleri') üzerinde bir eğitim verilen kurumlar ise medreselerdir. Başlangıçta bu kurumların yer almadığı İslâm dünyasında medrese teşkilâtının kuruluş ve gelişmesinde en büyük hisse şüphesiz Büyük Selçuklulara aitti. Anadolu Selçukluları zamanında, daha önce Büyük Selçuklu Devleti'nde de görüldüğü gibi, eğitim ve öğretim çok önemli bir yere sahip olmuştur. 1071 'den itibaren Konya başta olmak üzere, Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde medreseler yaptırılmıştır. Devletin devamlılığı medreselerde, eğitim yoluyla sağlanmaya çalışılmış ve ülkenin önemli merkezlerinin bu eğitim kurumlarına sahip olmasına önem verilmiştir. Selçuklular tarafından yüksekokul olarak kurulan bu med-

³ Gül, *Selçukludan Günümüze Konya'nın Sosyo-politik Yapısı*, s.319

reselerin daha çok devlet memurları, elçiler, hâkimler yetiştirmek üzere kurulmuş olan eğitim kurumlar olduğu dikkati çekmektedir.

Anadolu Selçukluları, Konya merkezli devletlerini kurar kurmaz, ilk iş olarak Alâeddin Tepesi'ne 'Medrese-i Sultaniye' adını verdikleri medreselerini kurmuşlardır. Böylece devlet içinde yüksek seviyede memurlara gerekli olan devlet ideolojisi öğretilere bilecekti. Kısa zamanda sayıları hızla artan bu eğitim kurumları sayesinde şehir bir ilim ve irfan merkezi haline gelmiştir. Bugün bile bunların bir kısmı hâlâ ayaktadır. Anadolu Selçuklularının zayıflayıp yıkılmasından sonra, onların devamı olarak kurulan beylikler döneminde de mevcut medreseler varlıklarını devam ettiren birçok yeni medrese kurulmuştur. Aslında bu medreseler, gerek mimari gerekse eğitim sistemi olarak, daha sonra kurulan Osmanlı medreselerine de öncülük etmiştir.

Medreseler, devlet eliyle kurulduğu gibi, şahıslar tarafından da kurulabilirdi. Bu bakımdan gerek sultanların gerekse diğer devlet adamları, ilim adamları, zengin ve orta halli Müslümanların kurduğu pek çok medrese vardı. Kervansaraylar ve camiler gibi sultanın, üst düzey yöneticilerin, şehir eşrafının veya zenginlerinin vakıfları olarak kurulan medreseler, genellikle, bir dersane ve etrafında yeteri kadar talebe odalarından meydana gelirdi. Bütün talebelerin ortak ders yapabileceği büyük bir dersane ve onun etrafında dizili olarak her talebe için ayrı bir oda bulunurdu. Öğrenci sayısı 20 ile 40 kişi kadar olurdu. Yaptırmanın isteği ve ekonomik gücüne göre, bunların dışında imaret (aşevi-yemekhane), kütüphane, hamam vs. ilâve edilirdi. Medreseler külliyenin bir parçasını teşkil ettiğinden öğrenciler imaret (aşevi) den yemek yiyorlar, hamamda temizleniyorlar, camii de ibadet ediyorlar ve medresede öğrenim faaliyetlerine devam ediyorlardı. Bu yönleriyle bugünün kampüs ve öğrenci yurdu anlayışının temellerini kendi eğitim tarihimize bulabiliyoruz. Her birisinin birer vakfiyesi olan medreselerde eğitim tamamen parasızdı. Bu durum, eğitim-öğretimi bir sınıf veya zümre imtiyazı olmaktan çıkarması, toplumda sosyal adaleti ve fırsat eşitliğini sağlaması bakımından önemlidir. Vakıf-

lar tarafından yönetilen ve Konya başta olmak üzere bütün Selçuklu kentlerinde anıtsal yapılar olarak yükselen Selçuklu medreseleri, eğitime verilen önemi göstermektedir. Konya medreseleri zengin vakfiyelere sahip oldukları için gerek çalışanları gerekse öğrencileri maddi sıkıntı çekmiyorlardı. Öğretim işini yürüten görevlilerin maaşları da büyük ölçüde bu vakfiyelerce karşılanırdı. Böylece eğitim ve öğretimin finansmanı işinde devletin yükü, mümkün merteye hafif tutulurdu. Vakıfların gelirleri ise birtakım gayrimenkul ve menkullerden elde ediliyordu. Zengin vakıflara sahip Konya medreseleri, dönemlerinde, ilimde çağını aşmış kurumlardı. Bu kurumlar kültür birliğini ve inanç bütünlüğünü sağlamada, din ve devlet adamı yetiştirmede, yetenekli beyinlerin eğitiminde ve topluma kazandırılmasında önemli yere sahipti. Finansmanının vakıflarca sağlanması bu kurumlara büyük ölçüde bilimsel özerklik de sağlıyordu.

Medreseler, daha çok hadis, fıkıh, tefsir gibi dini bilimlerin eğitim ve öğretimine ağırlık veren eğitim kurumları olarak şekillendi. Ancak daha sonra tıp ve astronomi ile ilgili eğitim veren medreseler de kuruldu. Şehirdeki medreselerden bazıları genel medrese iken diğer bir kısmı ihtisas medreseleri olarak, yüksek öğretim vermekte idiler. Çok sayıda uzmanlaşmış eleman yetiştirmeyi amaçlayan ihtisas medreselerinden bazıları tıp ve sağlık bilimlerinde (Darü's-Şifa) diğerleri de İslâmî bilimlerde -din bilimlerinde- (Darü'l-Hadis, Darü'l-Kura gibi) eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmişlerdir. Medreselerin, bir mana ve madde bütünlüğü içinde idrak ettiği insana, din ve dünya ilimlerini, hassas bir denge içinde kazandırdığını söyleyebiliriz.

Medresede ders veren öğretim görevlilerine "müderris", müderrisin derslerini tekrarlayıp öğrenci sorularına cevap vermede yardım eden müderris yardımcılara "muid" denirdi. Medresede ders gören talebelere de gördükleri eğitimin düzeyine göre, "suhte", "dânişmend", "fakîh", "mülâzım" ve "talebe" denirdi. Genel konular medresenin büyük dershanesinde müderris tarafından verilir, daha sonra, her talebe kendi odasına çekilir ve müder-

risi ile baş başa kendi sahasında çalışırdı. Genel derslerin yapıldığı büyük dersanelerde öğrenci sayısı yirmiyi geçmezdi. Öğrenci sayısının az oluşu tekrarların yapılması ve soru-cevap metodu ile konuların pekiştirilmesine ve en iyi şekilde öğrenmeye imkân hazırlardı. Bu husus günümüzde de çok önemli kabul edilir. Örneğin günümüz Amerikan okullarında her sınıfa düşen öğrenci sayısının yirmiyi geçmemesine özen gösterildiği bilinmektedir. Medreselerde, günde beş saat, haftada dört gün ders yapılırdı. Dersler sabah namazından sonra başlar, öğleye kadar devam ederdi. Öğleden sonra öğrenciler kendi odalarında bireysel çalışmalarına devam ederlerdi. Haftanın Salı, Perşembe ve Cuma günleri tatil yapılırdı. Medreselerin denetimi mahallî müftülüklerle bırakılmıştı. Bu durum, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin mahallî ihtiyaç ve şartlara göre organize edilmesini sağlamakta, halkın eğitim ve öğretim faaliyetlerine ilgi duymasına, medreselere malî katkılarda bulunmalarına yardım etmekteydi.

Devletin teknokrat ve bürokratlarını yetiştiren bu kurumlar, dönemin en ileri pedagojik anlayışlarını uygulamaya koymuştur. Mesela, “Dalton Planı”, “Vinetka Sistemi” adıyla bilinen bugünün çağdaş pedagoji anlayışlarının benzerleri, daha o dönemde bu eğitim kurumlarında uygulamaya konulmuştur. Bireysel yeteneklere göre öğretim yapmayı hedef alan plân ve programları benimseyen bir metot geliştirilmiş, bütün medreselerde uygulanmıştır. Bu metoda göre medreseler, bugün modern pedagojinin de tavsiye ettiği bir tarzda sınıf geçme yerine ders geçme yolunu seçmiş, mezuniyeti yıllara değil, yetenek ve çalışkanlığa bağlamıştı. Bu sayede zeki ve çalışkan bir öğrenci eğitimini kısa zamanda tamamlayıp mezun olabiliyordu. Medreseden sınavla mezun olan her öğrenciye “icazetname” denilen diploma verilir ve bunların üzerinde medresede okunan derslerin ve müderrislerin adları yazılırdı⁴.

Medreselerde öğrenciler İslâmî bilgiler, tıp, astronomi, matematik, felsefe konularında eğitilirdi. Medreseler sadece din ve dünya ilimlerini öğretmekle kalmamış, ruh ve beden terbiyesini

birlikte yürütmüşlerdir. Bu sebeple medreselerde yüzme, güreş, koşu, ok atma, cirit oyunu, ata binme gibi sporlara da yer verilmiştir. Bunlardan başka yine; hüsn-i hat, tezyinat, hitabet ve kitabet olmak üzere çeşitli bedii (estetik) faaliyetlere medreselerde mühim yer verilmiştir. Bizim kültür ve medeniyet tarihîmizde şerefli birer yer tutan hattatlar, nakkaşlar, mimarlar, hatipler vs. hep medreselerden yetişmişlerdir.

Selçuklular döneminde Konya'daki fikri hareketlerin çok sesliliği dikkati çeken bir husustur. Çeşitli din anlayışlarını ve farklı tarikatları benimsemiş şeyhler, dervişler ve bilginler fikirlerini yaymak için Konya'yı uygun bir zemin olarak görmüşlerdir⁵. Bu çokseslilikte zamanın örgün eğitim kurumları olan mektepler ve medreselerle birlikte tekkelerin, mescitlerin, camilerin ve benzeri mekânlar gibi yaygın eğitim kurumlarının önemli rolü olmuştur. Konya'da İslâm geleneği içerisinde yer alan farklı cemaatlere, mezhep ve meşreplere ait mescitler, camiler, mektep ve medreseler birlikte yer almıştır. Farklılıkların karşılaşmasına dayalı bu yapı yalnızca İslâm geleneği bağlamında değil diğer dinsel gelenek bağlarıyla barış içinde bir arada yaşamaya ve hoşgörüye dayalı bir anlayışın yerleşmesine de katkı sağlamıştır. Şehirde mevcut olan gayrimüslim cemaate ait kilise, sinagog ve benzeri yapılar da gayrimüslim cemaatin kendi gelenekleri doğrultusunda eğitildikleri mekânlar olmuştur. Bu çok kültürlülük ve çok seslilik şehirde farklılıklara yönelik tolerans ve hoşgörü geleneğinin yerleşmesine katkı sağlamış, dinsel ve düşünsel zenginliğe zemin hazırlamıştır. Şehirde önde gelen şahsiyetlerin temsil ettikleri mesajlar ve yürüttükleri eğitim de bu hoşgörü ortamının yerleşmesini sağlamıştır. Nitekim bu dönemde özellikle Mevlana Celaleddin gibi sufiler, nefret ve şiddeti artıran "ötekileştirme" söyleminin yerine din, dil, etnik köken farkı gözetmeksizin bütün insanlara yönelik hoşgörü söylemini ön plana çıkarmışlardır⁶. Yazdıkları eserleri ve bireysel

⁵ Mikail Bayram, "Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Dini ve Fikri Hareketler", *Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi*, Yayına Hazırlayan: Haşim Karpuz, Konya: 1999, s. 6.

⁶ Celaleddin Çelik, "Mevlana'nın fikirlerinin Türklerin dini hayatına etkileri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2002, Sayı:12, s. 24

dindarlıkla iç tecrübeye ağırlık veren din anlayışlarıyla Anadolu'da entelektüel sûfiliğin temsilcileri olmuşlardır. Bunun sonucu olarak Anadolu Selçuklu geleneği içerisinde bir dini taassup ve fanatizmin aksine, bütün toplum kesimlerine yönelik geniş bir hoşgörü anlayışı yaygın bir gelenek haline gelmiştir⁷.

Selçuklu döneminde Konya kültürel zenginliğin bir merkezi olarak; bilginlerin, sanatkârların, şairlerin ve ediplerin harman olduğu bir şehir olarak karşımıza çıkar.⁸ Selçuklu sultan ve emirleri zaman zaman dönemin dervişlerini, bilginlerini, sanatkâr, şair ve ediplerini saraylarında toplayarak onlardan faydalanma yönüne giderler. Onlar bilim adamlarını, sufileri ve sanatçıları himaye etmekten onlara katkıda bulunmaktan da geri durmamışlardır. Genel anlamda bakıldığında Anadolu Selçuklu Sultanlarının felsefi düşünceye büyük önem verdiği, onların döneminde bilim adamlarının himaye ve destek gördüğü dikakti çeker. Özellikle Konya medreseleri XIII. yüzyılda altın çağını yaşamış, Türk, Acem ve Arap asıllı ulemanın başlıca uğrak yeri olmuştur. Anadolu Selçuklu (ve daha sonra Osmanlı) medreseleri hür düşünceyi ve bilimi birinci plâna yerleştirmiştir. Zengin vakıflar sayesinde maddi imkânları geniş olunca ve devlet yöneticilerinin de ilgilenmesi dolayısıyla İslâm dünyasının birçok şöhretli âlimi Selçuklu ve Osmanlı ülkesine gelerek bilgilerini ve fikirlerini yayma imkânı bulmuşlardır.

Söz konusu dönemde Konya'nın fikir hayatı üzerinde Mevlana, İbn Arabi ve Ahi Evren gibi sufilerin tartışmasız önemli yeri vardır. Mevlana yaratılmış her şeyin doğasının iyilik üzerine olduğuna inanarak olaylara, eşyalara ve insanlara yönelik optimistik bakış açısıyla bilinir. O, çevresi ve toplumu için zararlı olmadığı müddetçe insanın eksikliklerinin hoşgörülü tutum ve davranışlarla giderilebileceğini dile getirir. İnsanın başkasında kusur aramak yerine kendisine yönelmesini, başkasının kusurlarıyla uğraşmamasını öğütler. Bu dönem Konya'sında Muhyiddin İbn Arabi'nin de

⁷ Çelik, "Mevlana'nın fikirlerinin Türklerin dini hayatına etkileri", s.30.

⁸ Bayram, "Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Dini ve Fikri Hareketler", s.6

fikirleriyle hayli etkili olduğu görülmektedir. Konya üzerinde etkili olan bir diğer kişi de Ahi Evrendir. Aynı zamanda büyük bir müderris de olan Ahi Evren, daha önce Kayseri’de kurmuş olduğu Ahi teşkilatını 1225’te Konya’ya gelerek burada da kurmuştur⁹. Esasında kurmuş olduğu teşkilat bir esnaf teşkilatı olmasına karşın âlim kişiliği ile döneminde, Konya’nın büyük hankah ve medreselerinin müderrisliğini de yürütmüştür.

Kendilerinden önceki Türk-İslâm devletlerinden miras olarak devreden Konya medreseleri Osmanlılar tarafından da geliştirilerek korunmuştur. Vakıf kuruluşları olarak sistemleşen medreseler Osmanlı dönemi Konya’sında da büyümüş ve gelişmiştir¹⁰. Öğrenci sayısının hızla artması karşısında mevcut medreselerin yetmediği, bu nedenle derslerin camilerde verildiği ifade edilmektedir¹¹. Osmanlı’nın en ihtişamlı dönemi sayılan Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman’ın gözde şehirlerinden birisi olan Konya, gerileme ve yıkılış dönemlerinde eski ilgiyi yitirmiştir.

Osmanlı devleti’nin yükseliş döneminde dünyanın önde gelen eğitim-öğretim kurumları arasında yer alan medreseler sosyal hayattan, devlet yönetiminden ve ülkenin ekonomik koşullarından uzak kalmamıştır. Bir yandan yetiştirdiği öğrencileri sayesinde bu yapıları etkilerken, diğer yandan da kendileri etkilenmişlerdir. Küçükdağ’ın da belirttiği gibi, Osmanlı’nın gerilemesinde tipik bir devre olan Lale Devri’nde Konya’da yaygın bir medrese açma faaliyeti göze çarpmaktadır¹². Bunun en önemli nedenlerinden birisi, hayırsever Konya’lıların, çöküşün önemli nedenlerinden birisi olarak eğitim eksikliğini görmeleri ve çöküşün eğitim kurumları sayesinde önlenebileceğine inanmalarındır. Bu medreseler,

⁹ Bayram, “Anadolu Selçukluları Zamanında Konya’da Dini ve Fikri Hareketler”, s.19

¹⁰ Merhum tarihçi İbrahim Hakkı Konyalı, “Konya Tarihi” isimli kitabında geçmişte Konya’da birçok medrese bulunduğunu doğruluyor. Bazı kaynaklar bunların sayısının 100’ü aştığını kaydediyor.

¹¹ Yusuf Küçükdağ, Caner Arabacı “Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri”, *Dünden Bugüne Konya’nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi*, Yayına Hazırlayan: Haşim Karpuz, Konya: 1999, s. 86.

¹² Yusuf Küçükdağ, *Lale Devri’nde Konya*, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s. 48.

kendilerinden öncekiler gibi varlıklı kişiler, devlet adamları ya da ulemanın öncülüğünde şehir halkının katkılarıyla kurulmuşlardır.

Medrese ile tekke ya da medreselerde görev yapan ulema ile tekkedeki dervişler arasında yer yer çekişmelerin ve farklı bakış açılarının mevcudiyeti bilinmektedir. Nitekim Sünnî İslâm itikadını temsil eden Selçuklu ve Osmanlı medrese kadrosunun tasavvuf geleneğinden bazen ayrıldığı görülmektedir. Bu sebeple zaman zaman medrese-tarikat çatışması yaşanmıştır. Esasen medrese geleneği tasavvufu, İslâm'ın Kur'an ve Sünnet çizgisi içerisinde değerlendiriyor, bu ölçünün dışında kalan hareketleri benimsemiyordu. Konya bilim anlayışında sufilik ile Sünni katılığı zaman zaman ters düşmeler de birlikte varolmayı sürdürebilmişlerdir. Sufilik hiçbir zaman Şiilik, Rafizilik ve Batinilik gibi reddedilen bir doktrin sayılmamıştır.

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde medreselerin içine düştüğü durum oldukça dramatiktir. XVI. yüzyıldan itibaren pek çoğunun müfredatında bazı bilim dalları yer almamakta, buna karşılık lüzumsuz merasimlere öncelik verilmekteydi. Medreselerin gerilemesinde devletin payı da büyüktür¹³. Bu kurumlardaki idari mekanizmanın iyi işlememesi haksız yükselmelere, adaletsizliklere, kayırmacılıklara yol açmış, bu durumun doğal sonucu olarak ulemanın devlet ve halk karşısında güç kaybetmesine neden olmuştur. Müderrislerin ilmi düzeyi alabildiğine düşmüş, atanabilirlik devlet büyüklerine sadakata ve rüşvete indirgenmiştir. Ödenen maaşın da azalmasından dolayı, bilimsel çalışmalar yerine ekmek kapısı olarak görev yapan müderrisler medreselerde görev yapmaya başlamışlardır. Devlette yaşanan saltanat kavgaları da bu çürümeyi hızlandırıcı etki göstermiştir. Eğitimde, ülke genelindeki bu bozulma kısa zamanda Konya medreselerine de sirayet etmiş ve eğitimin kalitesi düşmüştür.

Bir türlü kendini yenileyemeyen, bilimsellikten uzaklaşarak işlevini yerine getiremeyen medreseler kesin anlamda ıslahat ça-

¹³ Muammer Gül, Atilla Bayram, Oğuzhan Hakyemez, *Selçukludan Günümüze Konya'nın Sosyo-politik Yapısı*, s.336.

lışmalarına muhtaçtı. Batı'daki eğitim anlayışıyla karşılaştırıldığında oldukça geri bir konuma düşmüş olan eğitim kurumlarının yerine, daha III Selim döneminde Batı anlamında bir eğitim sisteminin kurulması düşüncesi hakim olmuştur. Öncelik askeri okullara verilmek üzere Batı'nın eğitim kurumlarına benzer kurumların açılması kararlaştırılmış ve bir Mühendishane-i Berri-i Humayun (Kara Harb okulu) kurulmuştur. Medrese teşkilatına ve mevcut okullara dokunulmaksızın, II Mahmut döneminde de Batı okullarından esinlenerek yeni okullar açılmıştır. Mesela 1826' da Askeri Tıbbiye, 1834'te Harbiye kurulmuş, 1838 yılında da rüştiyelerin açılması kararlaştırılmıştır. 1839 da Tanzimat'ın ilanını müteakip Batı'ya öğrenciler gönderilmeye başlanmış, bunların yurda dönüşü ile eğitimde yenileşme hareketleri hızlanmıştır. 1857 yılında Maarif-i Umumiye Nezareti (Genel eğitim bakanlığı) kurulmuş ve bu bakanlığın 1869 yılında yayınladığı bir nizamname (genelge) ile illerde de Milli Eğitim Meclislerinin kurulması öngörülmüştür. Bu nizamname gereğince aynı yıl Konya'da da maarif meclisi kurulmuş, bu meclis şehirde iptidai Mektepler ve Rüştiye'nin kurulmasını sağlamıştır. Aynı yıllarda Konya'da birisi Rumlara, diğeri de Ermeni halka eğitim hizmeti verecek olan ilkokullar açılmıştır. Medreseler ise yükseköğretim kurumları olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Cumhuriyet'in ilanından sonra 3 Mart 1924 gün ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü ile eğitimde birlik sağlanmaya çalışılmıştır.

Medreselerdeki bir kısım yenilikler ve ıslah çalışmaları, öncelikle başkent medreselerinde başlatılmış ve uygulamaya geçirilmiştir. Sadrazam Mehmed Emin Paşa döneminde medreselerin ıslahına ilişkin bir rapor düzenlenmiş ve bu doğrultuda Ağustos 1854 te geniş katılımlı bir toplantı yapılarak medreselerin sorunları tartışılmıştır. Alınan kararlar padişah tarafından onaylanmakla birlikte her hangi bir tedbirin alınıp alınmadığı konusunda fazlaca bilgi sahibi değiliz¹⁴.

¹⁴ www.osmanli.org.tr/osmanlidaegitim.php?bolum=7&id=204

Şeyh Ali Efendizade Muhyiddin 1897'de, medreselerin iyileştirilmesine ilişkin bir çalışma hazırlayarak uygulanması dileğiyle II. Abdülhamid'e sunmuştur. Bu çalışma, başkent medreseleri yanında taşra medreselerinde de müfredatların fen dersleriyle zenginleştirilerek ıslah edilmesini, böylece ciddi eğitim kurumlarının küçük yerleşim birimlerine doğru yaygınlaştırılabileceğini önermektedir. Ayrıca tüm Osmanlı vilayetlerindeki medreselerin eğitim-öğretime ilişkin kayıtlarının tutulması, denetim ve teftişinin il müftülüklerince yapılmasını istemektedir. Medrese öğrencilerinin her yıl yerel yöneticilerin ve şehir eşrafının huzurunda sınavdan geçirilmeleri, sınavlarda fen bilimleri de dâhil her konuda sorular sorulması, başarılı öğrencilere ödüller verilmesi; sınavı üst üste üç kez başaramayan öğrencilerin okulla ilişkisinin kesilmesi gerektiği hatırlatılmaktadır¹⁵. Nitekim Şubat 1910 tarihinde çıkarılan Medaris-i İlmiyye Nizamnamesi ile taşrada müftüler ve onların başkanlığında oluşturulacak bilimsel kurulların medreselerle ilgilenmeleri esası getirilmiştir. Medreselerin ve müderrislerin durumları ile öğrencilerin yılsonu sınav sonuçlarına ilişkin kayıtların ne şekilde tutulacağı ortaya konmuştur.

İkinci Meşrutiyet döneminin getirdiği hürriyet ortamı, medreselerin ıslahı konusundaki değişik çabaların Konya'ya yansımaları da beraberinde getirmiştir. Konya uleması bir cemiyet kurarak medreselerin ıslahı işine girmiştir. Islah-ı Medaris-i İslâmîye Cemiyet-i Hayriyesi¹⁶(İslâm Medreselerini Islah Cemiyeti) adını taşıyan bu teşebbüs, 1909-1917 yılları arasında, İstanbul'da girilen ıslahat çalışmalarına da örnek olmuştur¹⁷. Bu cemiyetin kurduğu Konya Islah-ı Medaris-i İslâmîye'si, kütüphanesi, konferans salonu, laboratuvarı, bazı sosyal tesisleri, kendine ait matbaası ve gazetesıyla bu medrese gerçekten bu dönemin son derece dikkat çekici bir eğitim-öğretim kurumudur¹⁸. Yerel halkın eğitim problemine

¹⁵ Bu konunun detayı ile ilgili bilgi www.osmanli.org.tr/osmanlidaegitim.php sitesindeki Nesimi Yazıcı'nın "Son Dönem Taşra Medreseleri Üzerine Bazı Düşünceler" başlıklı makalesinden edinilebilir.

¹⁶ Gül, *Selçukludan Günümüze Konya'nın Sosyo-politik Yapısı*, s.338.

¹⁷ Gül, *Selçukludan Günümüze Konya'nın Sosyo-politik Yapısı*, s.335.

¹⁸ Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya, 1998, s.460.

sahip çıkışının güzel bir örneği olan bu teşebbüsten, kısa süreli de olsa, olumlu sonuç almıştır. Bu yükseköğretim kurumu önemli sayı ve nitelikte öğrenciler yetiştirmiştir.

Mustafa Hayri Efendi'nin 1914 yılında Şehülislamlığa atanmasını müteakip, medrese ıslahat hareketlerinin başkentte başlatılıp, tedricen yurt geneline yaygınlaştırılması fikri benimsenmiş, bu bağlamda aynı yılda İstanbul'da Darrü-l Hilafet-i Aliyye Medresesi açılmıştır. Ertesi yıl bu medresenin Konya şubesi de açılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın ağır şartları altında, diğer medreseler varlıklarını yürütmekten yoksun iken, bu medreseler devletten aldıkları desteklerin de katkısıyla varlıklarını sürdürebilmişlerdir.

3 Mart 1924 gün ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün eğitim kurumları gibi medreseler de Maarif Vekalet'ne (Milli Eğitim Bakanlığı) bağlanmıştır. Bundan kısa bir müddet sonra da yurt sathındaki tüm medreseler gibi Konya medreseleri de kapatılmıştır.

Traditional Structure of Madrasah of Saljuk and Ottoman Period and Attempt of Reform: Example of Konya

Citation/©: Yılmaz, Ali, (2008). Traditional Structure of madrasah of Saljuk and Ottoman period and attempt of reform: Example of Konya, Mîlel ve Nihal, 5 (2), 161-173.

Abstract: This study examines the role as well as the attempt of reform in the regulation of madrasah on social structure in the Saljuk and Ottoman periods. It also deals with the role of various religious and thinking school in the educational structure in Konya and stresses Islamic characteristics of education in Konya before Turkish Republic. Finally it examines the contribute of Konya on attempt of reform of madrasah in the Ottoman period and results of it.

Key Words: Madrasah, Konya, reform in education, Islamic characteristics of education.

